

NOI DATE CU PRIVIRE LA APARIȚIA PRIMELOR FARMACII ÎN ORADEA

de

Ștefan Budaházy

În ultima perioadă au ieșit la iveală câteva date și puncte de vedere noi referitoare la apariția și existența primelor farmacii în Oradea. Lucrarea de față încearcă să le prezinte și să tragă câteva concluzii ce decurg din acestea.

I.

De-a lungul mai multor decenii, anul 1742 a fost cvasiunanim acceptat, ca dată a apariției primei farmacii – *Crucea de Aur* – în orașul de pe Crișul Repede.

Iuliu Orient, în *Istoria farmaciei din Transilvania și Banat*¹, reia ipoteza emisă deja de Rotschenk Károly (citată de Mermeze și Baradlai), conform căreia această farmacie ar fi existat deja prin anii 1670 –1680, fără însă să o poată dovedi prin documente. Analizând condițiile istorice ale timpului, nu putem exclude posibilitatea existenței acestei farmacii.

Perioada menționată se află în anii ocupației otomane a orașului (1660–1692), când, după cum afirmă L. Borcea, viața comercială a orașului a cunoscut o deosebită înflorire. Numeroasa garnizoană turcească a avut nevoie de produse felurite, de posibilitatea de a-și schimba prada câștigată în expediții. Negustorii din tot cuprinsul Imperiului otoman și chiar din Extremul Orient veneau aici cu mărfurile cele mai felurite². Cunoscând faptul că o bună parte a materiei medica a venit din Orient, nu putem exclude posibilitatea, ca vreun farmacist ambulant să fi funcționat sau chiar să se fi stabilit la Oradea. Cu atât mai mult, cu cât scriitorul călător Evliya Celebi descrie, în cetatea Timișorii ocupată de turci, existența unor dughene cu plante medicinale.³ Această situație prosperă a orașului s-a schimbat în vara anului 1691, odată cu începutul asediului cetății de către trupele austriece. În momentul eliberării orașului – în iunie 1692 – acesta se află într-o situație de plâns... Asediul a transformat orașul într-o grămadă de ruine fumegânde...⁴, a alungat populația din

¹ ORIENT GY., *Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története*, Cluj, 1926, p. 161.

² BORCEA L., GORUN GH., /red./, *Istoria orașului Oradea*, ed. Cogito, Oradea, 1995, p. 153.

³ LIPAN V., *Farmacia românească în date*, Braunschweig, 1990.

⁴ SZÁNTÓ J., *Szent László városa – Várad*, Ed. Castrum, Sf. Gheorghe, p. 16.

oraș și atunci, când a căzut orașul, cu siguranță în cea mai mare parte a fost pustiit.⁵ După un raport din 1692 în Olosig /unul dintre orașele care formează mai târziu Oradea Mare – nota autorului/, așezarea cea mai îndepărtată de cetate, mai existau 114 case, dintre care doar 21 putea fi și locuite. În celelalte două târguri – Oradea și Velența – nu s-a putut consemna nici o clădire întreagă.⁶ În asemenea condiții, când orașul a fost părăsit de populație, în primul rând de cea activă comercial și industrial⁷, chiar dacă ar fi existat o farmacie, aceasta cu siguranță și-ar fi suspendat activitatea sau farmacistul s-ar fi mutat sau refugiat. Opinez că, chiar dacă ar fi existat această farmacie, ipotetică, ea nu a fost înaintașa de drept a *Crucii de Aur*.

Și Gheorghe Mermeze și a exprimat dubiile față de anul 1742, dar el aduce și argumente – chiar dacă indirecte – spre a dovedi existența mai veche a farmaciei. Unul dintre argumente se deduce din cererea farmacistului proprietar Stacho János, prin care solicită înnobilitarea sa, pentru nenumăratele servicii aduse comunității prin farmacia sa⁸. Pentru a solicita o asemenea diplomă era necesară o activitate îndelungată și într-adevăr benefică societății. Cel de-al doilea – și mai concret – argument este înscrisul, din care reiese că pe seama uniților orădeni se cumpără un teren și o casă în piața orașului capitlului, învecinat cu farmacia. Mermeze datează acest document în anul 1734. În volumul de istorie a orașului citat, apare și în două locuri, dar datat în anul 1639, când episcopul contele Csáki Miklós a cumpărat în centrul târgului Oradea două clădiri, din care una a destinat – o să fie lăcaș de cult, iar cealaltă reședința protopopului greco-catolic.⁹ Cu toate că între cele trei informații sunt și puncte de neconcordanță, cu certitudine se poate afirma, că este vorba de aceeași tranzacție. Pe aceste terenuri și în locul imobilelor citate s-a construit mai târziu catedrala Sf. Nicolae, palatul episcopal și Școala Normală, bunuri ale bisericii greco-catolice.

Pe baza celor enunțate mai sus Mermeze și Vasile Lipan așează apariția farmaciei *Crucea de Aur* în jurul anului 1720¹⁰.

II.

Într-o comunicare amplă, prezentată cu ocazia Congresului de istoria medicinei, din septembrie 1932, Iuliu Orient vorbește și despre o farmacie a ordinului praemonstratens, care a funcționat într-o casă a ordinului de pe strada principală a orașului, în locul actualului hotel Parc, unde ordinul s-a instalat în anul 1730.¹¹ Această informație lapidară a fost confirmată peste mai bine de 60 ani, într-un volum de memorii al foștilor elevi ai gimnaziului de odinioară al ordinului. Fostul profesor gimnazial, canonicul Telepi Sándor Marcel, preluând *Historia Domus*, constată, că în 1737 deja funcționa o farmacie în noua casă din Olosig, construită de Graff Vazul.¹²

⁵ BORCEA 1995, p. 158.

⁶ *Idem*, p. 159.

⁷ SZÁNTÓ, p. 173.

⁸ MERMEZE, Gh., *250 ani de la atestarea documentară a primei farmacii orădene* – manuscris.

⁹ BORCEA 1995, p. 183.

¹⁰ MERMEZE; LIPAN 1990.

¹¹ ORIENT GY., *A szerzetes- és orvospapok kórházainak és gyógyszerártaiknak keletkezése Erdélyben*, Cluj, 1933.

¹² HUTYRA G. Z., *A nagyváradi premontrei öregdiákok emlékkönyve*, Oradea, 1996, p. 36

Despre această farmacie înafara celor două surse citate nu am găsit nici o referire în literatură. În acest fel nu este de mirare, că Oradea nu a fost citată pe lângă Sibiu și Brașov, ca un oraș, care în primele decenii ale secolului al XVIII-lea a avut deja două farmacii.¹³

III.

În ultima vreme a apărut încă o informație, de o importanță deosebită cu privire la existența unui farmacist – și putem presupune și a unei farmacii – în Oradea, mult înaintea celor două tratate mai sus. Trebuie menționat, că într-un mod regretabil și iremediabil, cu ocazia asediului cetății Oradiei de către trupele otomane din anul 1660, au ars toate documentele arhivistice ale orașului. Astfel cercetătorii au fost obligați să recurgă la alte surse, indirecte pentru a reconstitui istoria orașului. O lucrare sistematică, care listează cele mai importante evenimente, datele cele mai importante ale istoriei culturale a orașului, a fost publicată în parte sub titlul de *Contribuții la istoria culturală a Oradiei* în volumul *Boldog Várad /Varadinum felix/*, apărut la cea de a 900-a aniversare a fondării orașului, în anul 1992. Redactorul volumului și al listei evenimentelor culturale este arhivistul Bálint István János¹⁴

La pagina 773 găsim următorul text:

... 5 iunie 1408. Papa Gregoriu al XII-lea acordă dreptul de a-și alege un preot confesor ... și văduvei lui apothecarius/farmacist, poticar/orădean Marc“.

Caracterul științific al lucrării, acuratețea datelor nu ne permit să ne îndoim de exactitatea acestora. Deși Bálint specifică sursele la modul general într-o bibliografie de 21 pagini, din conținutul informației putem deduce, că aceasta probabil provine din arhivele Sfântului Scaun. Consider deosebit de importantă mențiunea din paranteză, făcută chiar de Bálint, pentru a preveni orice interpretare geșită a cuvântului apothecarius, despre care se spune că: „acest nume era dat și aromatarilor, comercianților de hârtie, ceară și chiar textile“.¹⁵

Totodată putem menționa și faptul, că în aceea perioadă orașul era deosebit de dezvoltat, după cum descrie Lakos Lajos¹⁶ „orașul cu ajutorul regelui Sigismund, în așa măsură s-a dezvoltat, că împreună cu împrejurimile lui a avut deja peste 60.000 suflete“. În acest fel a existat și necesitatea asigurării cu medicamente a acestei populații.

Pe baza informațiilor de mai sus putem conchide, că acestea modifică cunoștințele istorice cu privire la existența primului farmacist în oraș. Și nu numai. Este cel mai vechi farmacist din țară cunoscut și după nume.

Dacă admitem, că apotecarul Marc a avut și o „farmacie“, aceasta ar fi fost cu aproximativ un secol mai veche decât cea mai veche farmacie din țară, cunoscută până acum, „care s-a înființat în cursul secolului al XVI-lea“, la Sibiu.¹⁷

Orașul de cultură și știință, civilizație și artă, ce a fost Oradea de-a lungul secolelor, s-a dovedit o așezare fruntașă a Transilvaniei și a țării și în domeniul farmaciei.

¹³ COTRĂ, M., *Medicamentul de-a lungul vremii*, Ed. Apollonia Iași, 1995, p. 97.

¹⁴ BÁLINT I., J., *Boldog Várad*, Héttorony kiadó, Budapest, 1992, p. 773.

¹⁵ ZOLNAY, L., *Kincses Magyarország*, Magvető kiadó, Budapest, 1977, p. 144.

¹⁶ LAKOS L., *Nagyvárad múltja és jelenéből*, Nagyvárad, ifj. Berger Sámuel nyomdája, 1904.

¹⁷ IZSÁK, S., *Farmacia de-a lungul secolelor*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 131.

NOUVELLES DONNEES CONCERNANT L'APPARITION DES PREMIERES PHARMACIES A ORADEA

Résumé

L'ouvrage présente les données et les points de vue nouveaux, récemment parus, sur l'apparition et l'existence des premières pharmacies d'Oradea, en les systématisant et en tirant quelques conclusions.

Durant plusieurs décennies, l'année 1742 fut presque en unanimité acceptée comme date de l'apparition de la première pharmacie – *La Croix d'Or* – dans la ville d'Oradea.

L'ouvrage remet en discussion l'hypothèse émise par plusieurs auteurs, conformément à laquelle une pharmacie existait déjà à Oradea vers les années 1670–1680. Analysant les conditions historiques de l'époque, l'auteur n'exclut pas cette possibilité. Il propose ensuite une nouvelle date pour l'apparition de la pharmacie *La Croix d'Or* – vers l'année 1720.

Les documents cités conduisent à la conclusion que dans les premières trois décennies du XVIIIe siècle il y avait à Oradea déjà deux pharmacies.

Pour finir, l'auteur met en discussion un document daté en 1408. Si s'avère que l'apothecarius Marc, mentionné par le document, était vraiment un pharmacien, ce fait rend à Oradea la priorité en ce qui concerne la plus ancienne pharmacie connue jusqu'à ce moment sur le territoire de la Roumanie, en ajoutant aussi un premier nom de pharmacien.